

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

แหล่งเรียนรู้มีความสำคัญต่อการจัดการศึกษา ตามที่กระทรวงศึกษาธิการ (2551) กล่าวไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ถึงการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ว่าต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย สอดคล้องกับพระราชบัญญัติส่งเสริมการเรียนรู้ พ.ศ. 2566 ในการส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ของรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยจัดให้มีและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมและสนับสนุนภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยจะต้องคำนึงถึงความหลากหลายและความต้องการของผู้เรียน

แหล่งเรียนรู้ในชุมชน (Community Resources หรือ Local Resources) นับเป็นห้องเรียนที่กว้างใหญ่สำหรับการเรียนรู้ของคนในทุกระดับ โดยเฉพาะการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21 ได้รับประสบการณ์ตรง ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีขึ้น โดยสร้างความสนใจและการมีส่วนร่วมของนักเรียน เสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ตรง เพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตประจำวัน (รัตติกกร ภิรมย์ไกรรงค์, 2563)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 มาตรา 8 ได้กำหนดการจัดการศึกษาโดยยึดหลักการให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ตามมาตรา 29 โดยกำหนดให้สถานศึกษาร่วมกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม ได้ทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งรวมถึงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน แม้ว่าการจัดการแหล่งเรียนรู้ตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ได้กำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมและจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ แต่ที่ผ่านมานั้นยังพบปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น เช่น หน่วยงานต่าง ๆ ขาดแผนนโยบายที่จะนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ขาดการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ระบบการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ยังไม่มีประสิทธิภาพ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551)

วิถีมุสลิม (Muslim way of Life) เป็นแนวปฏิบัติตามศาสนบัญญัติของมุสลิมทุกคน และเป็นส่วนสำคัญในการจัดการเรียนการสอนสำหรับมุสลิม (Muslim education) (Aree and Rahman, 2016) และถือเป็นความท้าทายที่จะนำวิถีดังกล่าวมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบัน (Uyuni and Adnan, 2020) โดยวิถีมุสลิมนั้นประกอบด้วยกิจกรรมตั้งแต่เกิดจนถึงเสียชีวิต (From womb to Tomb) ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาของชีวิต ก็จะมีกิจกรรมและแหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องมากมาย โดยต้นแบบของการจัดการเรียนการสอนนั้นสืบทอดและใช้แบบอย่างจากท่านศาสดามุฮัมมัด (คือลัลลอลออะลัยฮิวะซัลลัม) ซึ่งท่านได้ใช้วิธีการและแหล่งเรียนในชุมชนหรือในสถานที่ต่าง ๆ ในการสอนสาวกของท่าน และสิ่งเหล่านี้ถูกสืบทอดมาในการจัดการเรียนการสอนอิสลามจนถึงปัจจุบัน (Alkhayat, Arshad, Alobaydi and Mohamed, 2014) ซึ่งวิถีชีวิตของมุสลิมในอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี มีวิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์ที่มีความโดดเด่น ทั้งด้านภาษา ศาสนา วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต มีสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต สังคม ประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ตามหลักศาสนาอิสลาม มีลักษณะพิเศษเฉพาะท้องถิ่น มีแหล่งเรียนรู้ด้านประเพณีที่สำคัญและสืบทอดกันมา เช่น ประเพณีการเข้าสู่หนัด ประเพณีการแต่งงาน ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดชายแดนภาคใต้ (นิริชรา ลิลละฮ์กุล และปัทมา สุพรรณกุล, 2561) ซึ่งวิถีมุสลิมถือเป็นการถ่ายทอดความรู้ของการดำเนินชีวิตของมุสลิมในทุกมิติต่าง ๆ ผ่านแหล่งเรียนรู้ ทั้งที่เป็นตัวบุคคล ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถให้คุณค่าต่อการเรียนรู้ของตัวผู้เรียนได้เป็นอย่างดีและยังเป็นส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองอีกด้วย

จากภูมิหลังและต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าว อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เป็นพื้นที่ที่นวัตกรรมที่สถานศึกษาสามารถจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับบริบทในพื้นที่ที่มีแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและมีศักยภาพในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมในอำเภอสายบุรี มีทั้งด้านบุคคล เช่น ผู้รู้การทำอาหาร ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำเรือกอลและจำลองแหล่งประวัติศาสตร์ เช่น วังพิพิธภักดี มัสยิดรายอ อาหารท้องถิ่น เช่น การทำบูดู การทำข้าวเกรียบปลา และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ผู้เรียนควรศึกษาไว้ ซึ่งมีความน่าสนใจและสามารถจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนผ่านแหล่งเรียนรู้ในชุมชนได้ แต่จากการสำรวจด้านการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม ยังประสบปัญหาในการพัฒนาให้สอดคล้องกับการเรียนรู้ของผู้เรียน พบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังมีการใช้แหล่งเรียนรู้ชุมชนในการจัดการเรียนการสอนน้อยและมีข้อจำกัด ไม่เห็นความสำคัญของการใช้แหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมที่เป็นต้นทุนของพื้นที่ ซึ่งมีความน่าสนใจมากมาย และพบปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งเรียนรู้ เช่น ด้านการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชนในพื้นที่ แหล่งเรียนรู้ในชุมชนยังไม่ได้รับการ

พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผู้นำชุมชนและเครือข่ายขาดการประสานงานและร่วมกันวางแผนกิจกรรมในการจัดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนค่อนข้างน้อย ทำให้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนขาดกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (สาวิตรี บุญพันธ์, 2563) ซึ่งจากงานวิจัยเรื่องการจัดการแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ที่ผ่านมา นั้น ยังมีอยู่จำกัดและไม่แพร่หลาย เช่น งานของจิราพร เกียรติคุณ (2564) ได้นำเสนอการออกแบบแหล่งเรียนรู้เคลื่อนที่สำหรับเด็กด้อยโอกาสในสามจังหวัดชายแดนใต้ พบว่า การออกแบบแหล่งเรียนรู้เคลื่อนที่ มีความน่าดึงดูดความสนใจเด็กได้เป็นอย่างดี เน้นการใช้พื้นที่ได้อย่างคุ้มค่าแท้จริงการตอบสนองประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ และสอดคล้องกับพฤติกรรมของผู้ใช้พื้นที่ ส่วนงานของประจวบ ทองศรี และสัญชัย นงรัตน์ (2564) ได้กล่าวถึงแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเรือกอและในจังหวัดชายแดนใต้ ประกอบด้วย การถ่ายทอดภูมิปัญญาเรือกอและให้ลูกหลานและเยาวชนคนรุ่นใหม่ การส่งเสริมกิจกรรมร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเรือกอและ การส่งเสริมสนับสนุนภูมิปัญญาเรือกอและจากชุมชน เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรือกอและ ซึ่งพบว่าแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ทำให้ผู้เรียนได้รับทักษะและประสบการณ์ตรงจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง และสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน อย่างไรก็ตาม สำหรับอำเภอสาบบุรีนั้น ยังไม่มีผู้ทำวิจัยในเรื่องนี้ โดยเฉพาะการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมโดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ของครูผู้สอน

จากปัญหาดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจในการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมสำหรับครู สังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสาบบุรี จังหวัดปัตตานี เพราะกระบวนการแบบมีส่วนร่วม จะช่วยครูผู้สอนออกแบบและนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมไปประยุกต์กับผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning : SDL) เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม โดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมสำหรับครู ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลแก่ครูและตัวผู้เรียนมากที่สุด รวมทั้งการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อนำไปสู่การเพิ่มคุณภาพการจัดการศึกษาของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสาบบุรี จังหวัดปัตตานีต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู
2. เพื่อพัฒนากระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู
3. เพื่อศึกษาผลการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู
4. เพื่อศึกษากลไกการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครูไปขยายผลสู่สถานศึกษา

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผู้เรียนเกิดทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning : SDL)
2. ครูได้ทักษะการออกแบบแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมโดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วมรูปแบบใหม่ที่สามารถพัฒนาทักษะครูในศตวรรษที่ 21
3. สถานศึกษาได้แนวทางในการจัดโครงการกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม
4. สถานศึกษามีส่วนร่วมในการยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนผ่านกิจกรรมการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมโดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วม
5. ชุมชนและภาคีเครือข่ายได้แนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ มีขอบเขตในการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย
 - 1.1 ผู้บริหาร สกร.อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี จำนวน 1 คน
 - 1.2 ตัวแทนครูผู้สอน จำนวน 5 คน
 - 1.3 ตัวแทนกลุ่มนักศึกษา สกร. อำเภอสายบุรี จำนวน 30 คน
 - 1.4 ตัวแทนผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน
 - 1.5 ตัวแทนผู้นำทางศาสนา จำนวน 2 คน

2. ขอบเขตด้านตัวแปร

2.1 ตัวแปรต้น ได้แก่ กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES)

2.2 ตัวแปรตาม ได้แก่

1. แผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมของครู
2. ทักษะกระบวนการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมของครู
3. ความพึงพอใจของครูต่อกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการ

แหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม

1.5 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พัฒนาเครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย ดังนี้

1. แผนการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ประกอบด้วย 1) แผนกระบวนการย่อย 6 ขั้นตอน ได้แก่ ร่วมวิเคราะห์ (Analyze) ร่วมออกแบบ (Design) ร่วมพัฒนา (Develop) ร่วมนำไปใช้ (Implement) ร่วมประเมินผล (Evaluate) และร่วมขยายผล (Scale-up)
2. แบบสัมภาษณ์กลุ่ม
3. แบบประเมินแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู
4. แบบประเมินทักษะกระบวนการแบบมีส่วนร่วมสำหรับครู
5. แบบประเมินความพึงพอใจของครูต่อการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม

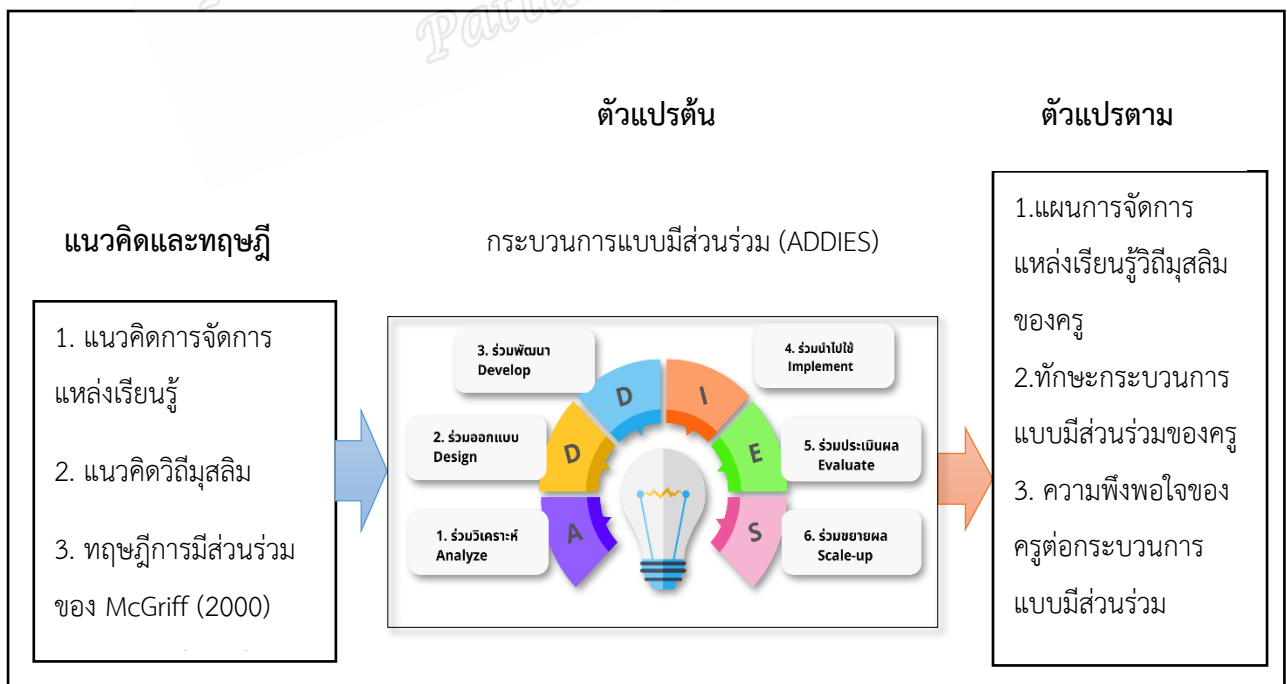
1.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง การจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม สำหรับครูสังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ดำเนินการในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและสังเคราะห์แนวคิดเรื่อง การจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมสำหรับครูที่ผู้วิจัยได้ประยุกต์แนวคิดการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา (Public Participation) โดยใช้แนวคิดเรื่ององค์ประกอบของการจัดการแหล่งเรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนมี 12 องค์ประกอบ ได้แก่ การสำรวจแหล่งเรียนรู้ การวางแผน การปฏิบัติตาม การส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ การตรวจสอบ การนิเทศติดตามและประเมินผล การปรับปรุง การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (ปริญญา จันทะคามและรัชชัย จิตรนนท์, 2562) ซึ่งการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถี

มุสลิมสำหรับครู ถือเป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการศึกษาอิสลามโดยชุมชน (community-based Islamic education) เป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นกรกระจายอำนาจไปสู่ชุมชน ซึ่งสามารถนำไปสู่การปรับปรุงการจัดการศึกษาในโรงเรียนได้ งานวิจัยของ Arbi (2018) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการปรับปรุงคุณภาพชุมชนการศึกษาศาสนาอิสลาม (Islamic Religious Education : PAI) ในประเทศอินโดนีเซีย พบว่า มีความพยายามในการพัฒนาแนวคิดดังกล่าวในโรงเรียนด้วยวิธีการที่หลากหลาย ทั้งการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน และการบูรณาการกิจกรรมในวิถีชีวิตของมุสลิม เช่น การกurban เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน สิ่งเหล่านี้ ช่วยกระตุ้นความสนใจและเสริมแรงของครูผู้สอนในการพัฒนาการเรียนการสอนในรูปแบบดังกล่าว

โดยในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวมาผสานกับแนวคิดการพัฒนานวัตกรรมการสอนเบื้องต้นรูปแบบ ADDIE (Analyze, Design & Develop, Implement, Evaluation) (McGriff, 2000) ซึ่งได้ถูกนำมาใช้ในการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษาแบบมีส่วนร่วม (ฟาฎิล กือแฉ, 2560; รอชิ นุ้ยไหน, 2562; นภาวัลย์ ภัทรธิกุล และ ชัมชู สาอู, 2564) โดยผู้วิจัยได้เพิ่มขั้นตอนของการขยายผล (Scale-up) เพื่อให้สามารถนำนวัตกรรมดังกล่าวไปใช้ต่อยอดการวิจัยให้มีประสิทธิภาพต่อไป

จากแนวคิดในข้างต้น ผู้วิจัยได้ออกแบบกรอบแนวคิดการวิจัยในการศึกษาครั้งนี้ ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

การจัดการแหล่งเรียนรู้ (Learning resources Management) หมายถึง กระบวนการที่มีแนวทางในการนำมาปฏิบัติเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสายบุรีให้มีการใช้แหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วให้เกิดการเรียนรู้จากพื้นที่ในชุมชน โดยที่ครูผู้สอนเป็นผู้สนับสนุนให้ผู้เรียนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง

กระบวนการแบบมีส่วนร่วมด้วย ADDIES (Participatory process with ADDIES) หมายถึง กระบวนการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู โดยมีกระบวนการ 6 ขั้นตอน ตามแนวคิด ADDIES ประกอบไปด้วย 1. ร่วมวิเคราะห์ (Analyze) เป็นการร่วมวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้ 2. ร่วมออกแบบ (Design) เป็นการร่วมออกแบบการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมบูรณาการกับสาระเนื้อหาวิชาของครู 3. ร่วมพัฒนา (Development) ร่วมกันพัฒนาแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม 4. ร่วมนำไปใช้ (Implementation) เป็นการร่วมนำแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้ไปใช้กับนักศึกษา สกร. อำเภอสายบุรีและร่วมกันปรับปรุง 5. ร่วมประเมินผล (Evaluation) เป็นการร่วมประเมินผลจากการนำแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้ของครูไปใช้กับนักศึกษาและสะท้อนผลพร้อมประเมินแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้ของครู ทักษะกระบวนการมีส่วนร่วมของครู รวมทั้งประเมินความพึงพอใจของครู และ 6. ร่วมวางแผนเพื่อขยายผล (Scale-up) เป็นการร่วมหาแนวทางกลไกการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมไปขยายผลสู่สถานศึกษา

วิถีมุสลิม (Muslim Way of Life) หมายถึง แนวทางในการดำเนินชีวิตของมุสลิมที่มีการนำหลักการของศาสนาอิสลามมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งประกอบไปด้วยวิถีชีวิตด้านสังคม ภาษา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ภายใต้บริบทของอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

แหล่งเรียนรู้ (Learning Resources) หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ วิทยากร ภูมิปัญญาชาวบ้านและประสบการณ์อื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนของอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ในการวิจัยในครั้งนี้จะใช้แหล่งเรียนรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญา ปราชญ์ชุมชน และสถานที่ประวัติศาสตร์ ในสังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี